

826.766
— 769

OSZK

EDMONDO DE AMICIS

LELKIERŐ

— ELBESZÉLÉS —

ELEK ARTÚR FORDÍTÁSA

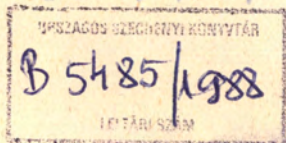
BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMD. RÉSZVÉNYT. KIADÁSA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

826.767

A fordító minden jogot fentart magának

EDMONDO DE AMICIS

Edmondo de Amicis 1846-ban született Onegliában, katonának készült és végigharcolta az olasz egység harcának legdicsőbb részét: azt, amely Róma elfoglalásával végződött. Mint fiatal hadnagy fogott tollat először, és könnyedén, szinte odavetve rögzítette meg a katonaelet apró bánatait és örömeit. Vázlatos rajzai, melyeket utóbb kötetekké foglalt össze, annyira tetszettek korának, olyan erős visszhang felelt reájok, hogy De Amicis, a katonatiszt, elhagyta pályáját és végképpen íróvá lett. Katonakorának emlékei még sokáig visszajártak írásaiban. Azután néhány esztendő utazással töltött, és minden útjának egy-egy terjedelmes kötet lett az eredménye. Közben elbeszéléseket írt, amelyeknek első gyűjteménye »Novelle« címen 1872-ben jelent meg. Belőle való »Lelkierő« című elbeszélésünk is. (Olasz címe: Fortezza.)

Ekkoriban már meglehetősen kialakultnak mutatkozott De Amicis egyénisége, és tehetségének határai is láthatókká lettek. Kiváló mértékben megvolt benne az elbeszélés tehetsége. A legszárazabb tárgy is érdekessé lett az ő előadásában. De igazi elbeszélő — igazi mesemondó — sohasem lehetett belőle, mert képzelő tehetségénél és mesélő kedvénél erősebb volt elmélkedő és oktató hajlandósága. Már kis katonaképei is első sorban példamutató, hazafiasan érzésre buzdító

írárok. Az elbeszélésről általán az volt a nézete, hogy ne téziszen épüljön, de mindig célja legyen. Az ő célja leginkább hasznossági cél volt: nevelni és tanítani akart elbeszéléseivel. Ez a szándéka rendszerint meg-megakasztotta bennök az elbeszélés menetét és a történet szerkezetére is kedvezőtlenül hatott.

1886-ban jelent meg *A szív* című ifjusági könyve, s a hazájában rég népszerű író ez a műve világhírűvé tette. *A szív* a világ gyermekirodalmának legnagyobb remekei közé tartozik, és De Amicisnak is leg sikerültebb alkotása, az, amely nevét mindenestre meg fogja őrizni. De Amicisnak, az írónak és az embernek is minden jó tulajdonsága szerencsésen fejeződik ki benne. *A szív* egy ritka melegszívű ember egész gyöngédségének és mély kedélyének alkotása. Az *il buono* (a jóságos) jelzőt, amelylyel honfitársai megtisztelték, ezzel a könyvével érdemelte meg legjobban, mert ez a kaleidoszkopszerű történet, amely egy iskolai év eseményeit meséli el, valóban tele van jósággal, mélységes emberszeretettel, részvéttel és egyben lelkesedéssel. Szívbeli jósága, amely első írásaiban, a katonarajzokban mint könnyező érzélgősség jelent meg s amelyért sok gúnyban volt része, itt férfias erővé fejlődött.

A szív-nek utóbb a párját is megírta De Amicis *Egy tanító regénye* (*Il romanzo di un maestro*) című könyvében, de amahhoz foghatót többé nem tudott alkotni. Sokat írt azután is, azok közé tartozott, akiknek holtig friss az érdeklődésük és engedelmes a tolluk. Holtáig érdekelték az emberek, különösen a szegények és szenvedők. Nagy emberszeretete vitte a szocializmus táborába is, ahol azonban csalódások érték, mint a hogy csalódást keltett ő maga is, mert De Amicis a szónak krisztusi értelme szerint volt szocialista, nem a marxi értelme szerint. Nem tudott harcolni, nem

tudott gyűlölni: ő csak szeretni tudott. A szív embere volt. Ezért volt az, hogy az embereket inkább csak kívülről tudta nézni. A typust látta meg bennök, nem az egyént, aki minden köntösben más-más. De bár szeme ilyformán inkább csak a festőin akadt fenn, néhány könyvében (például *A barátok* — »Gli Amici« címűben) lélekrajzoló tehetségének is pompás próbáit adta. Kitünően meg tudta figyelni és fejlődésük rendjén szemmeltartani a léleknek bizonyos tipikus alakulásait. Bizvást elmondható róla, hogy külön-külön a nagy írónak minden kelléke megvolt benne.

Manzoni óta hazájának ő volt a legnépszerűbb írója. Minden könyve sok kiadást ért, *A szív* már az ezredikhez jár közel és minden nyelvre lefordították, olyikra többször is. Ezt is, egyéb munkáit is szegény, gazdag olvassa Olaszországban. Öregkorára a kritika is elhallgatott körülötte, és magas alakja, amelyet ritka szép ősz férfifej koronázott meg, zavartalan békében járt-kelt az emberek között, mikor a halál 1908. márciusában egy hirtelen mozdulattal eloltotta életét. Egy egész ország gyászba borult, halottas-ágya előtt.

Elek Arthur.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

— Odanézz, mondá a minap este egy barátom s háza ablakából, amely egy kis térre nyílik, a szemközt való ház negyedik emeleti kis terraszára mutatott; — látod azt az embert?

Odanéztem s egy embert láttam, aki a sarokban ült és félkarját a korláton végignyújtóztatta; de az arcát nem tudtam megkülönböztetni.

— Az az ember — kezdte megint barátom — nagyon ellenszenves nekem; nem egyszer gondoltam már arra, hogy más házba költözöm csak annak a vigasztalásnak kedvéért, hogy látnom ne kelljen többé. Azt kérdeked persze, hogy miért; én meg azt felelem, hogy sohase beszéltem véle, hogy soha a hangját nem hallottam, hogy azt sem tudom, kicsoda, hogy nem tudom, mit mivel, hogy nem tudom, milyen az arca, mert nem látok el innen hozzája még a messzelátómmal sem. Ellenszenves nekem az az ember, mivel minden áldott este ilyentájt megtévedhetetlenül fölkel az asztaltól és leül abban a sarokban; és minden este szakasztott ugyanazzal az automatai mozdulattal átveti egyik lábaszárát a másikon s félkarját végignyújtóztatja a korláton. Nincs rá eset, hogy Isten ments, csak egyszer is a lábával mozdulna előbb, azután a karjával! Előbb a karral, azután a lábbal. Megengeded, már ennyiért is elég kiállhatatlan ember. Pedig ez még a kisebb rossz rajta. Esténként, még minekelőtte

fölkelne az asztaltól, egy asszony, aki a feleségének látszik, odatolja szokott helyére a széket, azután pipát visz neki, a kezébe adja, meggyújtja minden áldott este, — ő pedig estéről-estére kiszolgáltatja magát felfuvalkodottan és döllyfösen, akár egy szultán, a legcsekélyebb mozdulattal sem igyekszik előzékenynek lenni, még csak azt se mutatja, hogy észreveszi, hogy kiszolgálják. Azután... minden pillanatban szüksége támad valamire, és a nő feláll, eltűnik, visszatér valami itallal, vagy egyébbel; az meg elveszi, felhajtja és az önző sybarita élvezésével megtöröli bajszát s még azzal se fárasztja magát, hogy visszanyujtsa a poharat. Azután... barátok jönnek látogatására, de ő neki eszébe sincs, hogy fölkeljen, és ha még is, hát megáll a két lábán és egyet-kettőt sétál a kis terraszon oly szabaddon és fesztelenül, mint mi ketten. De se le, se föl, se körül nem néz soha, nem köszön az senkinek; egyszóval, mintha csak azért volna, hogy a világ körötte forogjon; adja a bálványképet; arra született, hogy megbámultassa és kiszolgáltassa magát. És te még nevetsz! De nekem ennyi elég ahhoz, hogy meggyűlöltessen vélem egy embert; már én ilyen vagyok; más emberfia ügyet sem vet rája, én rágódok rajta. Azt hiszem, olyan jól ismerem azt odaáttal, mint akár tégedet. Megmonddjam, miféle szerzet? Nem tudom ugyan, de oly igazán megmondom, mintha csak tudnám. Az az ember ott — azzal nekiszegezte ujját a szemköztes házbeli embernek és oly merően nézte, mintha ki akarná ásni szeméből a titkot — egy szélhámos szatócs, aki garasait összerakosgatja és már most érleli magában majdani gazdagember korának pöffeszkedő kevélységét; azt az asszonyt is azért vette feleségül, hogy megtakarítsa a boltiszolga meg a cselédlány bérét, mert rosszabbul bánik vele, mint a cselédlánynyal és nem sokkal jobban, mint a szolgálával; fősvény mindenben, csak a fa!ánsága

kielégítésében nem; a harmadik emeleten lakhatnék, de a negyediken lakik takarékosan, pedig nincsen gyermeke, s nem is kívánczik utána; mindent megvet; ami nem üzlet; neki minden miniszter tolvaj, mindenki aki tanul számár és mindenki, akinek kevesebb a pénze, mint neki, rongyos fráter... És még nevetsz! Nem tudod, hogy az ellenszenv érzés dolga! Lásd, én boldog volnék, ha alkalmam kínálkoznék reá, hogy borsot törjek egyszer az orra alá; gyűlöletes egy ember; nem bánom, ha képzelődőnek, ha feketemájúnak, ha akárminek gondolsz is; de mikor a szivem azt mondja: — Az az ember hitvány egy fráter; — utálok; és ki kell, hogy mondjam, hogy könnyitsek vele magamon.

Csak aki jól ismeri azt a huszéves, jószívű, nyugtalan és heves ifjut és hozzászokott furcsa dühkitöréseihez, amikkel a maga alkotta képzetek ellen fordul, csak az hiheti el, hogy egy lélekzetre és el nem nevetve magát, mondta végig az üres szavaknak ezt a hosszú sorát. Én közben a szatócsnak föltételezett embert, meg az asszonyt néztem, aki keresztbe tett karral, elgondolkozva ült előtte egy kis lócán; és minthogy az én szemem jobb a barátoménál, úgy véltem látni, hogy a férfi meglehet negyvenéves, az asszony valamivel több, — ámbár egyiküknek sem tudtam megkülömböztetni az arca vonásait. Elkértem a messzelátót és a nőnek irányítottam. Első pillantásra zürzavaros arc táncolt szemem előtt; azután megállapodott a kép és most már tisztán láttam. Szakasztott az olyan nőnek arca volt, aki belenyugodott abba, hogy az élete csupa önfeláldozás: a haja szürke volt, a homloka ráncos, a szeme nagy és mélabus nézésű; valami kifejezhetetlen komolyság, és magabamélyedtség látszott rajta, ami arra vallott, hogy rég hozzászokhatott a szenvedéshez.

— Ezt, úgy látszik, kitalálta a barátom, — mon-

dottam magamban, és most a férfi felé fordítottam a messzelátót.

Abban a pillanatban megfordult a férfi és egész arcát elém tartta.

— Nini, kit látok! — kiáltottam föl magamban; — lehetséges-e?

Jobban kihúztam a messzelátó csövét, úgy néztem beléje.

— De hiszen ő az! Semmi kétség! Százszor látam ezt az arcot ábrázolatokon!

És ekkor eszembe jutott egy rég ideje elfeledett eset, s szinte ugyanabban a pillanatban az eleje meg a vége annak a történetnek, melylyel az olvasó alább találkozik majd. Barátom megkérdezte:

— Nos? Nem szélhámosnak, modortalan tuskónak és döllyfös embernek az arca?

Most már nem tudtam mosolyogni szavain, mint az előbb; azt feleltem, hogy valóban, nem rokonszenves ember; de, hogy úgy tetszik, láttam már más alkalmakkor; hogy ki akarom elégíteni kíváncsiságomat és megtudni, hogy kicsoda; hogy elmegyek hozzá és adatokat kérek tőle.

Másnap csakugyan egyenest fölmentem a terraszon lakó emberhez, meglátogattam azon az ürügyön, hogy pontosan szeretném tudni esetét, mert úgy mondtam, az a szándékom, hogy megírom.

Mint aki megszokta az ilyen látogatásokat, udvariasan fogadott, mindent elmondott nagy közömbösen, akárha más valakiről beszélne, beszélt arról a nőről (nem a felesége volt), aki vele él, az életmódjáról, a szokásairól.

— Tíz esztendeje vagyunk együtt; — mondta végezetül — én is türelmes vagyok, ő is, hát csak éldegélünk... ahogy Istennek tetszik. Két nagy vigaszom

van: az emberek becsülése, meg ennek a szegény szerencsétlennek ragaszkodása.

Haza mentem, egész este és másnap egész délelőtt is irtam, következő nap azután elmentem kéziratommal a barátomhoz. Épp abban az időtájban, mikor a »szatócs« friss levegőt szokott szívni a terraszon. Miután egy és más dologról elbeszélgettünk, megint az ellenszenvre térült a szó.

— Barátom, — mondtam — bakot löttél.

— Lehetetlen! felelte ő szokott élénk módján.

— Hagyjuk a tréfát; — mondtam megint — olvasd el, kérlek, ezeket a lapokat: történelmi elbeszélés van bennük, a minap irtam; a történetnek főszereplője a te gyűlöletes «szatócsod»; szavamra mondom, hogy a történet előkészítéséhez szükséges mesterkedéseken fölül egy szótaggal se változtattam a valón.

Barátom kezébe vette a lapokat és olvasásukba fogott. Kis idő multán fölvetette szemét, a terraszbeli ember felé nézett, majd én rám; azután folytatta az olvasást. Mennél előbbre haladt benne, annál sűrűbben tekintett rám meg arra az emberre, arra az emberre meg én rám; és egyre komolyabb lett. Mikor az utolsó sorokhoz ért, a csodálkozás kiáltása tört ki belőle, felugrott, megragadta kezemet és megindult hangon ezt mondta:

— Becsületszavadra mondd, hogy igaz?

— Arra, — feleltem.

— És arra is, hogy ő az ott átal? — kérdeztem megint.

— Arra is! — hagytam helyben.

Nem szólt egyet sem, fogta a kalapját és izgatott léptekkel kisetett.

Kihajoltam az ablakon és láttam, hogy átmegy a téren, és egyenest a szemköztes ház kapujának tart. Néhány perccel utóbb észrevettem, hogy a terraszos em-

ber eltűnt. Nem sokkal ezután ismét megjelent s a következő percben barátom visszafele jött már a téren át.

— Ismerlek, fiu! — mondtam magamban, azzal elébe futottam, hogy kaput nyissak neki. — Tudom én jól, mi járatban voltál odaátal.

Barátom megjelent a küszöbön.

— Azért mentél át, — folytattam hangosan — hogy homlokon csókold azt az embert.

Barátom rám nézett, elmosolyodott, azzal nyakam köré öltve karját, vidáman kiáltotta:

— Nem azért; arra én méltatlan voltam; azért mentem át, hogy megcsókoljam a kezét.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

II.

1861. nyara volt, az az esztendő, melyben a haramiák garázdálkodásának híre bejárta Európát; azokon az emlékezetes napokon történt, mikor Pietropaolo, a zsványvezér, egy »liberális«-nak az állával, amin még a napoleoni kecskeszakáll is rajta volt, járt a zsebében; amikor Montemilettóban egy halom holttest alá élve temették el azokat, akik »Éljen Olaszország!«-ot kiáltottak; mikor Viestiben a kifosztóik parancsának ellenszegülő parasztok husát ették meg; mikor Negri ezredes Pontelandolfo közelében hadijelvények módjára látta az ablakokra aggatva katonák véres tagjait; mikor a szegény Bacci hadnagyot, akit sebesülten foglyul ejtettek a csatában, nyolc órai rémes kínzás után megölték; midőn az eszeveszett csöcselék tömegei éjjelidőben fáklyásan kivonultak a falvakból, hogy diadalünneppel fogadják a rablóbandákat; midőn a termést fölgyújtották, házakat romboltak, családokat fogdostak össze, embereket akasztottak, megnyuztak és fölnégyeltek; és hogy a sajnálatos pusztítás és öldöklés kedve ébren maradjon, sőt hogy még nagyobb erőre kapjon, a Tiberis jobbpartjától fegyver, tallér és áldás érkezett.*

Egy juliusvégi napon, nem sokkal napkelte után Capitanata tartomány egy pusztá völgyén át San Severo

* A Vatikánból. (A Fordító.)

felé tartott egy lovascsendőr; az éjszaka indult volt el ebből a városból, hogy elvigye egy »mozgó hadoszlop« parancsnokának az ezredes rendeletét. Begombolt zubbonya alatt választ vitt az ezredes rendeletére; a levélben azt írta a parancsnok, hogy reggel nyolc órakor egy közeli hegyi rejtek felé indul, ahol, úgy tudja, egy haramia-csapat szokott megvonulni, mely némi ideje megfertőzteti a környéket. A levél vivője egy körülbelül harminc éves, magas termetű, szikár férfi volt, apró, csillogó szemű, kicsiny, hegyes bajuszu, a jobb- és baloldalsó szemöldöke között az az egyenes ránc, amely elárulja a gondolkozás megszokását; arcát időnek előtti komolyság öntötte el, melynek a kétszögletű nagy fekete kalap szinte valami szomorú árnyéklatot adott; merev testtartása és szabad s határozott mozdulatai az alkalomnak s a helynek megfelelő lelki erőről tanuskodtak. Úgetve haladt egy kigyózó ösvényen, fejét hol erre, hol arra fordította, az elhagyott legelőket, a szirtes hegyeket, a tiszta eget nézte s egyéb hangot nem hallott, mint a lova dobogását és kardja csörömpölését.

Egyszerre csak, hogy két magas és sűrű sövény között haladt, valami villámlást látott és puskadördülést hallott. A miközben megrántja lovát és pisztolyához kap, a ló meginog; s a hogy lehajtja fejét, hogy megnézzé, ha megsebesült-e, úgy érzi, hogy hátulról megragadják; hátrafordul, de abban a pillanatban a cserjésből, ahonnan rálöttek, egy ember ugrik elő és ráveti magát; mögötte mint az árnyék egy harmadik ember; se lövésre, se leugrani nem jutott ideje, sem arra, hogy védelembe helyezkedjék; lerántották a lóról és hanyatt terítették a földön. Még megkísérelte az ellenállást, forgolódott, lökdöldözött, harapott; de nem birt fölkelni, végre elfogyott az ereje, megadta magát és hagyta, hogy elszedjék fegyvereit. A tusakodás hevében azonban, a por-

felhőben, amely beburkolta, hirtelen mozdulattal sikerült szájába dugnia a levelet úgy, hogy támadói észre nem vették. Két kezét a hátára kötötték, talpra állították, nagy sebtében nyakába akasztották kardját, összegöngyölt köpenyegét, a nyeregkápát, a lovat a sövény mögé hurcolták, azzal megindultak a mezőn keresztül s pokoli zajjal, káromkodással, fenyegetéssel, ütve-verve, kacagva lökdösték előre a kábult és támolgó embert.

Félórai sebes gyaloglás után, amiután immár eléggé messzire voltak a járt uttól ahhoz, hogy meglepetéstől ne kelljen tartaniok, meglassították járásukat. Megérkeztek a hegyek lábához, a fák közé, olyan helyre, ahol se ház, se kunyhó, sem emberek tartózkodásának semmi egyéb jele nem látszott. A csendőr, aki meggörnyedt fölszerelésének súlya alatt, se rémületnek, se haragnak nem mutatta jelét és sápadt, de el nem változott arcán meglátszott, hogy a lelke tudatában van annak, mi sors vár reá s hogy a szíve kész az elviselésére. Nagyon jól tudta, hogy a kegyetlen megtorlásnak azoknak a napjaiban zsványok kezébe esni egy volt a halállal; azért egy kicsit a halál ünnepélyes nyugalma volt már benne; és aki nem tudta volna, csak a szemébe kellett néznie, hogy kimondja:

— Ez az ember halni készül.

Az a haramia, aki előtte járt, időnként megfordult, hogy egy-egy félig kíváncsi, félig gyanakvó pillantást vessen rá. Aki mellette ballagott s aki a banda fejének látszott, szintén hol a fogolyra nézett, hol társára és diadalmas mosolyt váltott vele.

— Nesze, — mondta egyszerre, azzal a csendőr nyakába akasztotta puskáját — cipeljed te.

— Vidd az enyimet is — toldotta az elől haladó haramia és ugyanugy tett, mint társa.

— Hát te? — kérdezte a banda feje, azzal a harmadik zsvány felé fordult, aki mögöttük jött s aki a legfiatalabbiknak látszott.

— Hogy én? — felelte ez. — Már én csak inkább magam viszem... az ember sohase tudhatja!

— Bamba! — dörmögte a másik, megvető pillantást vetve reá; azzal a csendőrhöz fordult s odaszólt neki: — Pajtás! — s rácsapott tenyerével a vállára. — Most pedig mondd meg, hová indultál?

A csendőr nem felelt.

— Óh! Óh! — kiáltotta a zsvány, azzal lehajolt, hogy felvegyen a földről egy vesszőt. — Nem értetted? — s kezére vágott a vesszővel.

A csendőr nem válaszolt, csak ment előre.

— Beszélsz még te, szegénykém — folytatta a zsvány s elhajította a vesszőt. — Mind úgy kezdi, ahogy te, te meg úgy végzed majd, ahogy a többi. Te is husból, meg csontból való vagy; a szurkálásra majd kiabálsz te is; légy nyugodt!

Ezt mondta a főnök, azzal jókorát lökött rajta, hogy egy kis patakmenti ösvény felé irányítsa; egy ideig egyenesen előre mentek rajta, majd áthaladtak egy kis hidon, megkerültek egy dombot, azzal egy szűk gyalog-ösvényen egy meredek és sziklás hegyre kezdtek felkapaszkodni. A csendőr, kinek nyakát a puskák hevedere szorította, akit akadályozott megkö:özött két keze, egyenruhájától fojtogatva, verejtéktől csepegően, bizonytalanul lépkedett fölfelé, meg-megbotlott a kövekben, térdre bukott, fáradtsággal talpra állott, hogy megint elbukjék; a zsványok pedig lökdösték, ütötték, rugásokkal állították lábra s gyalázták ordítva:

— Talpra, poltron! Bezzeg ti a lovatokhoz kötöztök, ha megcsiptek bennünket! Szemet szemért, pie-monte!

Fenn, a hegyoldalnak közepe táján már várták a haramiákat. Egy pontján a lejtőnek, ahol a sziklahegy igen nekimeredekedett, csupa szakadék és mélység volt, s alig néhány sávnyi aszu-cserje és bokor látszott rajta, egy kivájt és bolthajtás módjára előrehajló szirt alatt rövid, sima földdarab nyult el, amely szikladarabokkal volt körülrakva, amiknek egy része felülről zuhant le, más részét — az apróbbakat — emberi kéz gurította az előbbielek közé olyformán, hogy amolyan védőfalféjét alkotott velök. A szirt tetőjéül és falául szolgált egy fakunyhónak, mely a körülzárt térnek negyedrészt foglalta el.

A sziklafal belsejébe apró fülkék voltak vájva mindenféle holmi számára, azután kis lépcsők, melyeknek legfelsőbb fokáról az egész hegyoldalon végig látott az ember. Emberszélességnél alig tágasabb nyílás volt a bejáró. Kivülről semmi sem mutatta, hogy emberlakta hely volna; belülről egyben barlangnak, erődnek és őrtálló helynek látszott. A fülkékben poharak, tejes csészék, serpenyők, kenyérdarabok, kések voltak; a szikladarabok kiálló hegyeiről zsákok és palackok lógtak; az egyik sarokban hamu- és zsarát-rakás látszott és a föléje hajló szikla füstös volt; a kunyhó alján halomba hordott szalma és ruhanemű. Ha az ember fölnézett, a szirten tundra és mögé és mellé tekintett, csak sziklát látott, mély nyílásokat és rengeteg kötömegeket, amik mintha a levegőben függnének, meg nagy gyéren egy-egy fát, amely maroknyi fűnél alig látszott többnek. Alul a hegynek feltöredezett oldalai; odább síkság s a messzeségben megint hegyek.

Az egyik kis lépcső legfelsőbb fokán egy férfi állt, könyökét a körakásnak támasztotta, az arca két kődarab mögött rejtőzött, amik közül mint a lőrésen keresztül lesett lefelé; várta a társaságot. Mikor észrevette a csend-

ört, öröme jeléül a két kő egyikére csapott a tenyerével, figyelmes szemmél követte a csendör minden lépését és minden reá mért ütést keze mozdulatával s egy-egy káromkodással kísért, mintha fokozni akarná vele az ütő ember erejét s a megvert csendör fájdalmát.

Mikor a csapat már csak néhány lépésnyire volt az erődítéstől, a lesben álló férfi elébe ment az ajtó elé.

Megérkeztek.

A csendör, akit egy hatalmas taszitással belódítottak, összeroskadt a körülkerített hely közepén; utána sebtében belépett a többi is, lelkendezve, fujva, ide-oda dobálva tarisznyát, kalapot, fegyvert; leültek körben a kövekre, s kis ideig csöndesen voltak, a míg a léleketük visszatért s megszikkasztották izzadtságukat.

— Nesze! e' is közülök való, e' is! — kiáltotta a banda feje s a felé a társa felé fordult, aki fogadására elébe ment volt.

— Az ám, még ugyan eleven is — felelte emez. A fogolyra tekintett, s hogy sarkantyut látott a cipőjén, megtudakolta a főnöktől:

— Hát a ló?

— Ne is emlitsd! — felelte felfortyanva a vezér; — összetörhetném ezt az átkozott karabélyt: az állatot lőttem le az ember helyett.

Azzal néhány szóval elbeszélte, mi történt.

— Se baj — mondta a másik; — mesteri lövés volt.

A csendör felé ment, lábra segitette és miután egy ideig bamba kíváncsisággal rámeresztette szemét, leakasztotta róla a puszkákat, a köpenyt, a kardot; majd levette fejéről a kalapját, megnézte alul, fölül, elmosolyodott s a sarokba dobta.

A csendör kimerülten nekitámaszkodott a kunyhónak és mustrálni kezdte a haramiákat, rendre megnézte

őket az olyan beteg ember lassu és komoly tekintetével, akinek gondolatai már ezen az életen túl kalandoznak. A haramiák turkálni kezdtek a tarsolyában.

A helyhez és a foglalatosságához méltó akasztófavirág volt mind a négy. Az, amelyik a vezérüknek látszott, körülbelül negyven éves, alacsony termetű ember volt; de testes, nagyfejű, válla a fülét érintette s lőcsbe hajló lábszára rengeteg ikrás; fejtől lábíg csupa szélesség, kurtaság, zömökség, laposság, olyan volt, mint egy önönmagába bujt óriás, aki amivel megkurtult, ugyanannyival duzzadtabb lett; fekete képű ember volt és szakálla, bajusza, a haja olyan sűrű, hogy két ujjnyinál szélesebb darab ki nem látszott homlokából és orcáiból is csak a legfölülő részük.

A másik három közül kettő testvérnek látszott: ugyanaz a keskeny homlok, ugyanaz a pisze kutyaorr, ugyanaz a rókaszerű fül, ugyanaz az ajkatlan, lefelé kanyarodó, félkör alakjában meggörbült száj, ugyanaz a hegyes és szakáll nélkül való áll; az egyik is, a másik is kicsiny termetű, ideges ember volt. Mind a hármuknak szemében benne volt az a sötét, gonosz, fajtalan, veszett valami, ami az ilyen babona és vadság, vakmerő bátorság és aljas gyávaság vegyületéből való emberek borzalmas különösségét kifejezi. Derékban kicsit hajlottak voltak, mozdulataikban és a járásukban, még a dühkitörésükben is volt valami, ami a tigris puha könnyedségére emlékeztetett. Cukorsüveg alaku kalapjuk volt, magas kamásliban jártak és bő zekében, amely elül nyitott volt, a zeke és a nadrág között köröskörül kiduzadva bujt elő egy kis része az ingnek, melyet széles kék öv szorított le.

A negyedik zshivánnak, aki a legfiatalabbiknak látszott, emberibb volt az ábrázata; az is kicsi termetű és

szakáltalan, bajusztalan volt, csak úgy, mint az a kettő, aki egymás testvérének látszott.

Most pedig — szólalt meg a vezér azután, hogy elkészült a tarsoly megvizsgálásával — hányassátok le vele a rongyait, aztán falunk mai egyet, azután pedig... majd meglátjuk.

A két testvér a csendőr elé lépett, egyikük kioldozta karjait, a másik azonközben a fogoly mellének szegezte törét. A feloldozott kéz lezuhant és csüggött tehetetlenül, mint halott ember karja.

— Le az uniformissal — mondta a zsványok egyike.

A csendőr ránézett s néhány pillanatig elképedve állt; a homlokát ráncba szedte, az ajkát fogai közé szorította.

A legfiatalabbik haramia szomorúan nézte.

— Te pedig eredj a helyedre! — szólt rá a vezér, aki az ajtó közelében ült.

A fiatalember, mint aki megszokott parancsnak engedelmeskedik, fölment arra a lépcsőre, amelyikről a zsványok egyike társait megjönni látta; könyökét nekivette a kőrakásnak, arcát a két kődarab közé rejtette és meg nem mozdult.

— Le az uniformissal — ismételte a két zsvány, s egyszerre fölemelte mind a kettő a kezét.

— Üssétek pofon, hogy képén maradjon az ujjatok helye! — rikoltotta a vezér.

A csendőr megrázkódott, mintha sebes helyén érintették volna, azután megadó mozdulattal lehorgaszította fejét és levetette egyenruháját. A két zsvány elvette tőle, kikutatták zsebeit, a kabátujjakat is kiforgatták mindenfelől, azután a kunyhóba vetették a zubbonyt. Egyikük a fogoly nadrágzsebeit is kiforgatta, azután ezt mondta a vezérnek:

— Semmi!

— Hogy a fene egye meg! — káromkodott emez.

— Kössétek a vaskampóhoz.

A két hóhérfia a csendőri hátn keresztbe rakott két kezénél fogva egy nagy kampós vashoz kötözte, amely a kunyhó egyik cölöpébe volt beléverve. A boldogtalan fehér volt, mint a halott ember és a fogát vacogtatta, mintha láztól félne.

A három zsvány ennivalót szedett elő a fülkéből, leült egy-egy kődarabra, azzal enni kezdett; közben nyugodtan beszélgettek; ide-oda ugrándozva, csonka mondatokat váltva, mint mikor az ember inkább arra ügyel, amit eszik, semmint arra, amit mond.

— Hallottad, mi történt Casalvecchióban?

— A Don Alessio ügyét?

— Azt; kétszáz aranytallér volt a váltságdíj.

— Megfizették?

— Meg.

— Szép fogás!

— Háromszáz arany meg a polgármestertől.

— Szerények voltak. Neki, meg az öcscsének nagy birtokai vannak. A Fortore mentén két mértföld az övé.

— De a legszebb zsákmány Bicariban esett: hat ló, öt puská, ezer arany, meg nyolc zsák sajt, egy csapásra.

A beszélő egy darab narancshéjat dobott a csendőrire:

— Nesze! — mondta.

— Hallom, — kezdte a beszédet a másik — hogy Cerignolában baj volt.

— A Salvatore Codipiero meg a piemontiak között. Meglepték és rajtuk ütöttek. A polgármester volt a kém. Hetet megfogtak közülök.

— A vezért is?

— Azt nem.

— Agyonlőtték őket?

A zsvány igent biccentett.

Szűz Mária! — kiáltotta a másik, s a csendőr felé fordult: — Hallottad? De ne félj, visszaadjuk a kölcsönt. Eljön még az a nap, hogy a mező mindenik fájáról egy-egy piemontinak lógnak majd a belei, Várj csak.

Azzal egy hajtásra megivott egy pohár bort.

— Nézd, — mondta egyik társa s a csendőrt mutatta társainak — ni, hogy gondolkozik.

— Ugyan mire gondol? — kérdezte a vezér a bajuszát törölve.

— Anyácskára? — találgatta az előbbi.

— Hol hagyta?

— Halljuk.

És mind a hárman a csendőr felé fordultak.

A szegény fiatalember lehunyta szemét, kis ideig így hagyta és amikor kinyitotta tágra, nedves volt a szeme és messze elnézett, a hegyeken túlra.

A három zsvány összekacagott.

— De a legszebb az egészben, — mondta egyikük — hogy nem beszél. Vagy hogy tán kevélység volna?

— Szerénység — felelte a másik otromba röhögéssel.

— Félelem — toldotta a vezér.

A csendőr megrázta fejét, mint aki azt mondja: nem.

— Ohó, nem? — kiáltotta a zsvány s talpra pattant. — Majd meglátjuk mindjárt. — Azzal két társa felé fordult határozott tekintettel:

— Valami parancsot vitt, amivel összefogdostasson bennünket itt a fészünkben. Sok időt elvesztegettünk, túlságosan is sokat. Most majd megtanítjuk köpködni.

— Tanítsuk meg köpködni — felelte talpraállva a többi.

A csendőr megrázkódott és fölvetette fejét, mint aki azt mondja:

— Készen vagyok.

A három zsvány elébe állt. Aki ebben a pillanatban megfigyelte volna az őrtálló fiatalembert, láthatta volna, hogyan remeg mint a falevél, s hogyan fordul hátra rémülettől fehér arcával lassan, óvatosan, hogy észre ne vegyék. A vezér észrevette és egy parancsoló mozdulattal értésére adta, hogy a maga dolgával törődjék: amaz elfoglalta előbbi helyét.

— Tehát — kezdte megint a haramiavezér s a csendőr felé fordult; olyan hangon szólott hozzá, amely habozást nem tűrt — honnan jöttél?

A fogoly ráncba szedte szemöldökét, nekiszegte szemét a zsványnak, olyan mélyreható tekintettel, amely amazénál határozottabb akaratról beszélt, és nem felelt.

A zsvány nem szólt most már egyet sem, csak ököllel az álla alá vágott akkora erővel, hogy olyanforma csikordulás hallatszott, mintha összetörtek volna a fogai.

— Felelsz-e most?

A csendőr leejtette fejét, hagyta, hogy kicsorogjon a vér, amelylyel megtelt a szája; azután a megtörtetlen büszkeség kifejezésével fölvetette szemét a zsvány arcára, és így mutatta, hogy nem.

A zsvány az ajkát harapdálta, kényszeredett mosolyt váltott két társával; azután igen nyugodtan a zsebébe nyúlt, kést vett ki belőle, kinyitotta, felgombolta a csendőr ingét és torka aljának szegezte a penge hegyét. Az áldozat görcsösen megmozdult, mintha már testébe hatolt volna a penge.

— Csak semmi félelem — dünnyögte a zsvány;
 — azzal lassan és könnyedén, akár ha az asztalon huzna egy vonalat, végigfuttatta a kést az áldozat testén a nyakától le az övéig. A boldogtalan mellén hosszú piros vonal jelent meg, a beretva metszéséhez hasonlatos, és nyomban el is tűnt a kibuggyanó vércseppek alatt; és a csöppek lefo'lydogáltak mint a könnyek, a ruha alatt és fölött le a földre.

— Ha! ha! — kiáltotta vadállati hangon a vezér.
 — Látod most már, he?

— Nézd, hogy folyik! — mondta a másik.

A fiatal zsvány eltakarta arcát a tenyerével.

— Beszélsz-e már? — kérdezte megint a vezér.

A csendőr elnézte, hogyan csöpög a vére, azután fölvetette a fejét, belenézett a zsvány arcába és ugyanazzal a mozdulattal, mint az előbb, azt mondta: nem!

A három pribék összenézett, arcukon nagyobb volt az elképedés, mint a harag.

— De meg akarsz hát halni, eszeveszett? — ordította egyszerre a zsványvezér s arcát a csendőréhez tolta annyira, hogy csaknem összeértette vele, széjjelnyitott kezét pedig a másik orcája elé tartotta s rázta.

— Nem látod, hogy itt a mi kezünkben vagy, itt egymagad vagy s fölválhatjuk a hasadat, mint a kutyaét! Miben reménykedel? Hogy majd megszabadi-tanak? Szólj hát egyet! Hadd halljuk a hangodat! Csak egy szót bökj ki!

A csendőr állt némán.

A zsványok egyikét nagy düh öntötte el és a csendőrré emelte kését; de a vezér elkapta a karját.

— Ne, a késsel, ne!

Azzal felragadott egy puskát:

— Ezt kóstolja meg!

Fölemelte a földről a fegyvert s akkora erővel vágott vele az áldozat lábára, hogy a csontja megrecscent bele, a nyomorult ember sikoltva feljajdult és összehúzódott, mint akit a nyavalya tör ki. De csaknem ugyanabban a pillanatban, erőt merítve a fájdalomból, megsebesített lábával rádobbantott a földre, felkapta fejét, úgy kiáltotta ordítva:

— Nem!

Mind a három zsvány egyszerre torkon ragadta és azon voltak, hogy kiütik a szemét, mikor a fiatal, őrtálló haramia, kit vakmerővé tett az iszonyodás, amelyen már nem birt uralkodni, az eszeveszett ember hangján és arcával kiáltotta:

— Ejh, az istenit, üssétek hát agyon egyszerre! Lőjjetek fejbe! Mire való annyit kinezni?

A három zsvány, akiket inkább a vakmerősége hökkentett meg, mint a szavai, megfordult és elképedve bámult reá; de elképedésük rövid volt. A vezér a vakmerő ifjura rohant és ököllel úgy ütötte nyakszirten, hogy a feje lehanyatlott a kőpárkányra. Az elbódított ifju szó nélkül elfoglalta megint előbbi helyét; de abban a pillanatban, hogy jobban letekintett a hegy oldalára, olyant mozdult, mint aki elcsodálkozik valamin, kihajolt előbbre és nem moccant, csak nézett merően. A zsványok vezére nem vett észre semmit és visszatért az áldozathoz. Az arca hamuszínű volt, csikorgatta fogait és remegett; tulajdon társai is félve néztek reá. Nagy tenyerét rátette a csendőr fejére, a másikat fenyegetően kiegyenesített mutatójával fölemelte, rézsut fordította fejét, úgy nézett az áldozatára vérefutotta szemmel s fojtogatott hangon ezt dünnyögte:

— Hallod-e... Rossz órádban jutott eszedbe, hogy én velem nyakaskodjál... Nem tudod te, ki vagyok én... Nálad különb szivű legényeknek haját is égnek meresz-

tettem én... El se tudod azt képzelni, mi mindenféle kinnal tudlak én megnyomorgatni... Képes vagyok arra, hogy holnapig szurkáljalak s mégse vegyem életedet... hogy összetörjelek úgy, hogy emberi ábrázat se legyen rajtad... hogy kitépjem szemedet az üregéből... Tudod, hogy mi sorsa lett a többinek... próbára ne tegyél... mondd ki azt, ami dukál, amíg fejembe nem megy a vérem...

Mikor ezt elmondta, levette kezét a csendőr fejéről — megnézte a tenyerét — hajas volt. Ingerülten a csendőr arcába vágta a haját, s az rajta tapadt az áldozat ajkán. A csendőr kiköpött, hogy megszabaduljon tőle. A zsványok megvetés jelének nézték ezt, és most már nem tűrtöztették magukat. Egy dühös orditással egyszerre mind a hárman reávetették magukat, leszegett fejjel, forgó szemmel nekiugrottak mint három fenevad és törük hegyével, körmükkel, fogaikkal, térdükkel, lábukkal gyötörni kezdték gyorsan és szótlanul; egy-egy pillanatra hol az egyik állt meg, hol a másik, hogy lélekzetet vegyen; közben egymást figyelmeztették:

— Lassan!

nehogy megöljék az áldozatot; és összetaposták, megszurkálták, harapták a csendőrt, és vércsöppek, ingfoszlányok, hajfürtök hullottak le a földre; és nem hallatszott egyéb, csak a három hóhér nehéz lélekzése, meg a csapkodó török zaja és az áldozatnak száraz zokogása; vakon, megrészegülve, vadállati módon dolgoztak a zsványok, nem is három embernek látszottak, hanem egy ember köré tekerődött háromtestű szörnyetegnek: ami az örületben, az aljasságban és a vadságban együttvéve szörnyű van, mind kifejeződött rajtuk.

— Meg ne öljétek még! — kiáltotta megint szorunkodva az ifju s ide-odafordult igen gyorsan, hol a zsványok, hol a völgy felé; s fokról-fokra nagyobb

hangon kiáltozott, mintha hangjával el akarna takarni valami közeledő zajt.

— Meg ne öljétek még! — Várjatok! Megmond ugyanis mindent! Ha megöliték, nem tudtok meg semmit! Próbáljátok meg még egyszer! Azt mutatta, hogy beszélni akar! Megölhetitek azután! Én döföm akkor szíven, ha ti nem! El a törökkel! Üssétek pusztá ököllei! Nem látjátok, hogy meghal?

Egyre kiáltozva ki-kitekintett, le a védőfal tövébe; majd az elkerített hely közepére szökött s egyszerre arcot és hangot változtatva, a kimondhatatlan megvetés kifejezésével kiáltotta:

— Hej! gyávák! Hárman egy haldokló ellen!

— Ördög, pokol! — ordította a zshiványvezér és felemelt törrel rontott neki.

— Késő már! — felelte az örömjepesve, és az ajtóra mutatva, ezt kiáltotta:

— Odanézz!

Abban a pillanatban, hogy a két másik zshivány az ifju figyelmztetésére nagy sebtiben egy bő köpnyet terített az áldozatra és miközben a vezér puskát ragadott, hogy a közeledő titokzatos ellenségre rohanjon, fegyvercsörgés, léptek, hangok zaja hallatszott, szuro-nyok és puskacsövek villantak meg az ajtó előtt, a szikladarabok fölött, a szirt tetején; és berontott a kunyhóba egy csapat csendör, akik egy szempillantás alatt körülfogtak, levertek, lefegyvereztek és földreterítették mindenkit, aki az elkerített helyen volt.

Néhány pillanatnyi csöndesség következett ezután, amely közben nem hallatszott egyéb, csak a lelkendező csendörök nehéz és sűrű lélekezése.

— Segitsetek a haldoklón! — kiáltotta egyszerre az ifju haramia, aki szintén térden állott, csak úgy, mint

a többi, tenyerével a földre támaszkodva, egy csendőrnök a szuronya alatt.

— Miféle haldoklón? — kérdezte a kapitány, és előlépett porosan és lihegve.

— Ott van a sarokban! — felelte az ifju, és a sarokba mutatott.

Mindannyian arra fordultak; egyikük sem vett észre semmit.

— A köpenyeg alatt! — ismételte a haramia.

A kapitány valamennyi jelenvalónak tekintetétől követve, a kunyhó felé közeledett, megragadta a köpenyt és lerántotta a földre. Az iszonyodás kiáltása tört ki mindenből annak a szörnyű valaminek láttára. A boldogtalan fogoly hátrakötözött karral térdelt a földön, a feje lelógott a mellére, az arca szederjés volt, teste csupa seb és vér, olyan, mint egy megnyuzott emberé; erőlködve próbálta fölemelni fejét.

— Oldozzátok föl azonnal! — kiáltotta a kapitány.
— Adjatok innia!

Három csendőr odafutott, feloldozta a foglyot, leültette és vizsgálni kezdte a sebeit; a többi dühtől vakon puskája tusával ütötte a zsiványokat.

— Le a fegyverrel! — kiáltotta a kapitány.

Azzal az ifju haramiához fordult:

— Beszélj te!

A csendőr, aki lefogta, megengedte, hogy fölálljon.

— Mikor fogtátok el ezt az embert? — kérdezte a kapitány; — igazat mondj, minek előtte meghalnál.

— Ezt az embert — kezdte az ifju szorongó hangon és remegve iszonyodtában, meg rémületében — ezt a csendőrt... ma fogták meg... idehozták... megkötöz-

ték... azt akarták, hogy beszéljen... ő nem akart... nem beszélt... ráugrottak... Én láttam! Istenem! Istenem!

— De hát te ki vagy? — kiáltotta a kapitány, és lerántotta az ifju fejéről a kalapot.

Mindenki arra fordult és elkiáltotta magát:

— Asszony!

— Az! — kiáltotta emez, mint aki esztét veszttette — asszony vagyok... elraboltak... két hete éppen... kést szegeztek a torkomnak... ide hoztak magukkal... De én nem piszkítottam be kezemet vérrel, nem! Esküszöm, hogy nem! csak azért mentem velök, hogy meg ne öljenek! Én San-Severóba való vagyok... szegény parasztasszony vagyok...

— Mért nem lötted fejbe valamelyiket?

— Nem volt hozzá bátorságom... megkínóztak volna. Látni kell azt, amit ezek mivelnek... Azt hittem, hogy belebolondulok... Ha láttátok volna... De ő (és a sebesülre mutatott) olyan volt, mint egy Isten... mindent elszenvedett... nem mondott egy szót sem! egy szót sem!

— Hurcoljátok ezeket a gyávákat áldozatuk lába elé! — kiáltotta a kapitány.

A csendörök a három zsványt a sebesült elé vonszolták, akinek feje kendővel volt átkötve úgy, hogy az arcát is betakarta.

— Én vagyok! — kiáltotta a kapitány a boldogtalanhoz hajolva, akin az eszméletretérés jelei kezdtek mutatkozni — meg vagy mentve; bajtársaid között vagy! csak bátorság! ide nézz! gyilkosaid itt térdelnek előtted!

A csendör lassan fölemelte fejét és egész teste megrázkódott. Azután előrenyújtotta egyik kezét, a zsványvezér fejére tette, majd visszavonta, vérző szája mo-

solyra huzódott — előrehajolt a fejével — és arcul köpte a zsványt.

— Micsoda ez? — kérdezte a kapitány, azzal fölvet valami fehérét és puhát, amelyet mintha a szerencsétlen áldozatnak szájából látott volna kihullani.

— ... A... válasz... az ezredesnek szóló... — felelte gyöngé hangon a sebesült.

— A san-severói ezredesnek szóló? Az én válasszom? Az, amit ma reggel biztam rád?

A csendőr igent intett.

A kapitány hozzája rohant, félkarját a nyaka köré öltötte és homlokon csókolta, majd talpra pattant és rákiáltott katonáira:

— Hajoljatok meg, fiaim, ez előtt a hős előtt! Azt a levelet vitte az ezredesnek, melyben elindulásunkat, az időt és utunk célját izentem meg; ha a zsványok elolvashatják, megmenekülhettek volna; de ő a szájába dugta, és nem beszélt, nehogy elárulja magát, és szótlanul eltűrte a kínzást! Hős ez az ember! Vértanu! Nagy lélek!

— Az! — kiáltotta valamennyi csendőr egyszerre, és hangjuk a lelkük legmélyéből jött.

— Csókoljátok meg a lábát, aljas gyávák! — kiáltotta a kapitány a zsványokra.

Azok a földön csuszva, mint a kígyók, egymásután megcsókolták a sebesült ember lábát.

— Kapitány ur! — kiáltotta ekkor a nő és rámeresztette, mint az örült, két szemét — jelt adhattam volna, amikor jöttetek... nem tettem, hagytam, hogy feljöjjetek... Jutalom fejében kérek valamit... Elveszett asszony vagyok én... Nem térhetek én többé haza...! Lövess agyon ezekkel!

— Nem! — kiáltotta végső erejének megfeszítésével a sebesült.

Mindenki feléje fordult.

— Rád — folytatta a boldogtalan elhaló hangon s véres félkezét a nő felé nyújtotta — az irgalmasság munkája vár...

— Miféle? Mondja! Jó Isten! Az Istenre kérem! — kiáltotta a nő, és összetett két kezével a csendőr lába elé vetette magát.

—... Az, hogy elkísérj... — mondta halkán a boldogtalan.

— Hová? — kérdezte az asszony.

— Mindenhova!

A jelenvoltak elcsodálkozva néztek össze.

— Hogy értsem ezt? — kérdezte megint a nő.

— Még nem láttad valamennyi sebemet... — felelte a csendőr. — Nézz ide!

Azzal felhajtotta a zsebkendőt, amely eltakarta homlokát.

Mindnyájan odamentek hozzá szorunkodva, ránéztek, és a borzalom, meg a szájalom szivettépő kiáltása tört ki belőlük. A szerencsétlen vak volt.

— Halálra velük! — ordították ekkor a katonák, és puskával, lábbal ütötték, rugdalták a zsványokat.

— Halálra velük!

A kapitány szava nem birt a riadallal; a csendőrök kirohantak, és vad futásukban magukkal vonszolták a gyilkosokat.

— Elvállalod... a feladatot... ezt az irgalmas munkát? — kérdezte a sebesült a nőtől, mikor egymagukra maradtak.

Az asszony ég felé vetette szemét, és azt mondta:
— Az én életem a magáé!

Megszoritották egymás kezét, és a harsány sors-
tűz, amely lenn, a völgyben eldördült, mintha üdvözlése
lett volna a nemes frigynek, amely immár tiz eszten-
deje fűzi az irgalmas nőt a hőshöz.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

